

Et alors?

Toondichterschap in de eenentwintigste eeuw: verschilligheid of anachronisme?

Dr. Piet J.R.Swerts

Een verkleumde toondichter, verkommerend in een bitter koud, armtierig zolderkamertje en desondanks toch enorm gepassioneerd de overlevingsstrijd aangaande ter meerdere eer van zijn hogergestemde idealen, in totale overgave aan zijn muziek. Ziedaar een van de vele geromantiseerde beelden die geïntrigeerde buitenstaanders maar al te graag koesteren in hun eigengereide perceptie van kunstenaars.

Voor een toonkunstenaar van de eenentwintigste eeuw past bovenstaand cliché alvast helemaal niet meer: de overweldigende geluidsoverlast en de onophoudelijk overspoelende informatiestromen die in onze samenleving kenmerken, bieden de componist van nu en morgen niet bepaald een serene ruimte om te reflecteren op zijn kunst die, hoe ook, in intense wisselwerking staat met zijn eigen levenssituatie en specifieke omgeving. Een massale cluster aan existentiële vragen stormt op hem af vooraleer hij zelfs maar mag denken aan het verrichten van de minste creatieve daad, zoals het opnemen van een potlood en het neerkrabbelen van een zwarte bol op het lege muziekpapier.

Muziek is alomtegenwoordig, gevraagd en helaas vooral ongevraagd, te pas en te onpas. Muziek heeft een polyfunctionele gelaagdheid gekregen in de consumptiemaatschappij: het verleidt de consument niet alleen tot het aanschaffen van een welbepaald product, ze beïnvloedt ook bewust — om maar een voorbeeld te geven — met haar korte aankondigingsjingles in grote tertsdrieklank de positieve ingesteldheid van een vertrekkende passagier op de luchthaven. Ze manifesteert zich ook als een snerpend waarschuwingmiddel wanneer weer eens een ambulancewagen zich loeiend een weg baant door het onmogelijke verkeer, en ze dringt zich bij de consument voortdurend op als zenuwslopende achtergrondmuzak in resuachtige malls, winkelstraten, stations, zwembaden, parkings.

Muziek genoeg, maar kun je echt nog wel gewag maken van muziek? Juist door dit permanent storende aanwezigheid schakelt het sensitieve oor van de door ongevraagde muziek achtervolgde mens zich zelfverdedigend uit. Dergelijke muziek devalueert, van wat eens de abstractste kunst in de gedragswereld van de intervallen was, tot een pejoratief geluidsdecor dat de luisteraar psychologisch manipuleert. Ze blijkt ons een pertinent storende factor die wij geregeld moeten ontvluchten willen we althans terug in evenwicht te komen met het zich verloochenende zelf, bijvoorbeeld in de helende stilte van de natuur. Dit soort immunitetsgedrag, dat ons staande moet houden binnen onze hectische wereld vol gerucht en geraas, werkt nefast op de noodzakelijke informatieve uitfiltering van wat belangrijk voor ons kan zijn en wat nu juist niet. Het maakt ons, of we dat nu willen of niet, ietwat of meer dan ons lief is onverschillig. Het vlakkt nodeloos af.

Met een eerder pragmatische instelling kan de kunstenaar echter allicht al een eind op weg binnen de wirwar van chaotische prikkels. Tenslotte moet de overgrote meerderheid van dergelijke muziekjes wel genoteerd worden en daarvoor heb je nu eenmaal nog steeds componisten nodig. Schrijven om den brode? Het is zeker geen nieuw gegeven. Mogelijkheden legio: in de werelden van multimediaen reclame, of schrijven voor het plaatselijk parochiekoor. Componisten hoeven niet, maar kunnen zich wel degelijk dienstbaar maken binnen onze hoogtechnologische maatschappij.

Deze gedachte brengt mij meteen tot het ambachtelijke aspect van de kunsten. En bij de vraag of, in een of andere kunstbeoefening, het ambachtelijke aspect tot de perfectie doorvoeren per se verwerpelijk en onaanvaardbaar artistiek standpunt oproept. En nog meer vragen. Hoeft de kunstenaar dan absoluut over een wereldvisie te beschikken? Een hoog maatschappelijk bewustzijn hebben? Een politiek krachtig statement maken? Een diep-filosofische beschouwing in zijn werk leggen, tot eer en glorie van de opperste verheerlijking van het grote Ego dat zich daarin ruimschoots kan etaleren, liefst dan nog met dure gesubsieerde opdrachten?

Vormen noeste, niet aflatende arbeid en de integere, serene arbeidsvreugde om de materialiteit zelf van zijn kunst niet twee geldige en op zich voldoende artistieke bestaansredenen? Precies hier kan de zelfbewuste, positief vooruitdenkende kunstenaar (Promotheus!) het verschil maken waarmee hij een object misschien tot kunstobject verheft. Edele beroepstrots kan een kunstenaar ertoe nopen de kleinste opdracht in zijn uitwerking tot het hoogst mogelijke niveau te verheffen; dat verschil levert uiteindelijk meer weerwerk tegen de grijze, sliertige massaproducten die ons door de strot gejaagd worden.

Ook de kunst van morgen zal nog een functioneel aspect in zich meedragen. Zelfs als zou ze zich zoveel mogelijk loskoppelen van pragmatische toepassingen ten faveure van ons maatschappelijk stelsel, zelfs dan blijft kunst voor het publiek een bij uitstek communicatief middel. Kunst is. Bovendien heeft elke kunstenaar uiteraard het vrije spreekrecht en zijn spreken hoeft niet noodzakelijk ragfijn overeen te stemmen met gangbare maatschappelijke normen. De zogeheten innerlijke scheppingsdrang kan dankzij het daaruit resulterende kunstwerk leiden tot een verfrissende impact op de maatschappij, precies op die plaatsen waar men denkt dat kunst niet economisch relevant is. Juist die schijnbare overtolligheid van kunst levert een krachtig wapen dat kunstenaars ertoe aanmaant kritischer of authentieker uit de hoek te komen, waardoor hun eigengereide visie juist, ten minste onrechtsreeks, een invloed kan uitoefenen op het individuele menselijke denken of het maatschappelijk gebeuren.

Niemand vraagt de Este componist Arvo Pärt (1935) om het ene religieuze werk na het andere te componeren. Toch blijft de respons hierop vanuit de échte wereld enorm omdat de fijnbesnaarde kunstenaar, die de liefde voor de enkele toon op zich heruitvindt vanuit zijn innerlijke behoefte om volledig te onthaasten, ons ondubbelzinnig laat

aanvoelen dat spirituele muziek een kostbaar voedsel is dat nergens in grootwarenhuisketens te kopen valt maar wel een leemte opvult — ook bij de naaste medemens. *Pärt* raakt met zijn muziek een gevoelige snaar bij talrijke mensen, ondanks of misschien dankzij al het andere. *Pärt* heeft dat alleen maar kunnen verkrijgen door afstand te nemen van zijn avant-gardistische periode als componist, om zich vervolgens intensief toe te leggen op de studie van de middeleeuwse muziek en tegelijkertijd toe te treden tot de Russisch-orthodoxe kerk.

Daarom is de zelfrelativiteit van het kunstenaarschap binnen het maatschappelijk kader — het zichzelf bewustworden ervan — ontzettend belangrijk: ze leidt in het beste geval tot integriteit en authenticiteit, beide losstaand van economische relevantie of andere onzinnige parameters. Afstand en loskoppeling van deze elementen leidt tot waardigheid in een artistieke uitdrukkingsvorm, die op zijn beurt de medemens terugbrengt tot de confrontatie met zichzelf en zijn leefwereld. De missie van een (toon)kunstenaar is juist in deze woelige, snel veranderende maatschappij bijzonder relevant en belangrijk. Als geen ander kunnen de waarachtige kunsten mensen opnieuw oprecht beroeren, op voorwaarde dat zulke kunsten op zich diezelfde intentie in zich dragen en authenticiteit nastreven.

Hoe kan je als kunstenaar die attitude omzetten in tastbare resultaten? Door te observeren, luisteren, horen, zien, reflecteren — en door al deze gecombineerde ervaringen te laten werken op het abstracte klankdomein van de muzikale compositie, waardoor de toondichter een concrete vorm schept in een muziek-’werk’ dat ware schoonheid nastreeft. Schoonheid, die op haar beurt het esthetisch sublieme in de mens naar boven haalt en zo onrechtstreeks een helend-therapeutische inwerking heeft op de maatschappij in het algemeen. Het streven naar echte schoonheid zal vermoedelijk nooit tot oorlogen en verderf leiden. Het verklanken van dat streven in een muzikale compositie is absoluut niet hedendaags, maar wel integendeel en godlof van alle tijden: een tijdloos gegeven dat daarmee ook door de ontvangende medemens als kunst van alle tijden wordt ervaren.

Muziek blijft de abstractste vorm van alle kunsten, het spreekt juist daardoor ook enorm tot de menselijke verbeelding. Muziek koestert een ‘lege’ inhoud die elkeen anders zal invullen. In zijn boek *‘La musique est l’innétable’*¹ citeert de Franse filosoof Vladimir Jankélévitch (1903-1985) de Tsjechische componist *Léos Janáček* (1884-1928) over het begrip ‘stilte’: “Waar woorden ontbreken begint de muziek, waar de woorden ophouden gesproken te worden, kan de mens niet anders meer dan zingen.”²

Muziek ‘verwoordt’ het onuitsprekelijke en is daarom van onschatbare waarde voor de spirituele mensheid. Aan de componist om die muziek te vereeuwigen.

---

¹ Vladimir JANKÉLÉVITCH, *La musique est l’innétable*, Paris: Ed. Armand Collin, 1961.

² Katalin BALOGH, *Muziek en Woord. Vormen en structuren in het proza van Maurice Gilliams*, Academic and Scientific Publishers: Brussel, 2010.